

Kannibál regény (Csaplár Vilmos Edd meg a barátodat!)

[2014. június]

CSAPLÁR VILMOS: EDD MEG A BARÁTODAT! POZSONY, KALLIGRAM KIADÓ, 2013.

A WC-n való olvasás valószínűleg a legelterjedtebb kulturális szokásaink egyike. Egy német piackutató cég, a nürnbergi GfK felmérései szerint átlagosan minden harmadik ember olvas, miközben a szükségleteit végzi. A férfiakra inkább jellemző ez: minden második férfinak válik szokásává ez a szorosan összekapcsolódó szellemi-fizikai tevékenység. A nők jobban elválasztják, mit mikor és miért csinálnak, a „gyengébbik nem” minden negyedik tagja lapoz közben. A zárt tér magánya, a szenny és a sterilitás találkozásának önreflexív pillanata sokat elmond arról, hogyan és miért olvasunk.

Csaplár Vilmos Edd meg a barátodat! című könyve egy nyolcoldalas bevezetéssel kezdődik arról, mit jelent az ürités. Hogyan tanul meg az ember, mások szabályai és utasítása szerint uralkodni a saját belein, hogyan szembesül azzal, hogy az ellenállás csupán időleges, és végeredményben egyáltalán nem felszabadító aktus. Szimbolikus történet, amely bárhol és bármikor, bárkivel megeshet. Szereplői a bilire szokást gyakorló gyerek, Lilik (kiről csak később derül ki, hogy neme szerint fiú), a nő (ki szintén késleltetve kap nevet, Jolán) és az apa (Csilliz). A felállás a szokásos: az önző és önvédő magkacsság küzd a taktikázó engedékenységgel, és az engedményeket nem tűrő szigorral, szokás és rend szerint ez utóbbi győz.

Hogy nem bárhol és nem bármikor vagyunk, az csak az első, bevezető példázat után derül ki: két diktatúra határán, a háború után, a nagyenyves években járunk, a Rákosi-korszak elején. A szimbolikus történet Lilikje bárki lehet. A név jelenthet közönséges vadlúdfajtát – a lexikon szerint ez a populáció a legnagyobb és legelterjedtebb Magyarország területén. Keltethet baljós asszociációt is ez a becézés. Lilith Ádám első, hűtlen társa volt, akinek hűtlenségéből szörnyszülöttek fogantak. Ő volt az, aki nem evett a tudás fájából, aki megszökött az Édenből, majd az embergyermekek gyilkosává vált.

Ez a regényhős azonban nem szökök meg az Édenből, már amennyiben a Rákosi-, majd a Kádár-korszak országát, a helyet, ahol születni és felnőni rendeltetett, Édennek lehet nevezni. Lilik szobatiszta, iskolaköteles gyerekké cseperedik, polgári nevet kap. Csilliz Lajosként használ ki mindent, amit számára a korok és az idők, fentebb nevezett rendszerek lehetővé tesznek. Ő a nyertes.

Csaplár Vilmos nagyon akkurátus, pontos munkát végez annak érdekében, hogy érthetővé, felidézhetővé váljon, mi az, amit lehet, és mi az, amit nem lehet, hogy mitől és hogyan rendszer a rendszer. A regényt bevezető példázatot egyszerű kormagyarázat követi, mintha egy általános iskolai olvasókönyvet lapoznánk. Majd újabb példázat következik, megismerkedünk másik hősünkkel, Gajz Andrással, egy másik rendszer hátramaradt gyermekével, a vesztesel. Annak a Gajz András honvédszázadosnak fia, akinek bőven volt alkalma meghalni, akit mindig vártak haza, és sosem érkezett meg. Kudarcos élettörténete arról szól, hogy ugyanezek a korok mi mindent vehetnek (még) el tőle, tud-e kiegyezni, külön békét kötni, esélyt szerezni magának ahhoz, amire jussa van a legelterjedtebb, átlagos populációnak Magyarországon. Fiziognómiája is a túlélésre, megfelelésre és az elfogadtatásra berendezkedett: lazán nyakára tekeredett köldökzsinórral ugyan, de arcán egy egész életre rámerevedő mosollyal jön a világra.

A szimbolikus és didaktív szekvenciák ritmikusan váltják egymást. A didaxis odáig megy, hogy a kötet legváratlanabb pontján, brutálisan primitív tördeléssel, az események kulcshelyszínévé váló úttörővasút illusztrációként is megjelenik, körülbelül úgy, mintha egy nyolcvanas években nyomtatott tankönyvet lapoznánk. Ez a regény nem fikció – valami ilyen jellegű Magritte-érzést keltenek az ötletszerűen felbukkanó képek. Amennyire földhöz- és tényhez ragadtak a magyarázó szövegrészek, olyan erővel robbannak a szimbolikus, groteszk, asszociatív szövegelemek. Gajz András Apa-monológja nem is prózaként, szabad versként jelzi, meddig terjed a hiány. A hasmenéstől Istenig. Ebben, a regény elején ott a kulcsmondat, és megfejtés is: „Isten nevet is. Apa! Nem egy valakire. Apa! Elnevet a fejek fölött. Sohase nevethet egy meghatározott emberre, mert akkor a többiek megsértődnek. Apa!”

A korszakok alapfiguráinak és alaphelyzeteinek hihetetlen tárháza bontakozik ki az 56-os forradalomtól, a szexuális forradalomig és a házbulig, az úttörővasúttól és egyházi gimnáziumtól a beszervezésekig. Bármi lehet ebben a borzasztóan gazdag rendben, ahol gesztust gesztus, aktust aktus és gazemberséget gazemberség követ. Akár még barátság is Csilliz Lajos és Gajz András, a nyertes és a vesztes között. De nem lesz.

Azért nem lesz, mert ez a gazdagon, ámde kiszámíthatóan építkező szerkezet a rendszer-történetek oly pontjához vezet, amelyen már elviselhetetlen a terhelés, elkerülhetetlen a katasztrófa. És ez a katasztrófa visszamenőleg és előre lehetetlenné tesz bármiféle kiegyezést, barátkozást, koegzisztenciát. Ha azt mondanánk, hogy ez a pont a harmadik fél, Hódy Klári felbukkanása, nem mondanánk igazat. Mert bár szerelmi háromszög alakul ki, annak tagjai nem egymással rivalizálnak. Pontosabban fogalmazunk, ha azt mondjuk: egymásért rivalizálnak. Összeköti a veszteseket és a nyerteseket a jóvátétel, a bűntudat, a bocsánatkérés és a kárpótlás, (a szerelem?) beteljesíthetetlen reménye.

Hódy Klárának beavatási története Gajz és Csilliz történetével ellentétben késleltetve olvasható. Karaktere jóval korábban kibontakozik, abban a rendben, ahogyan a diktatúra és a szexuális forradalom taktikusan összehangolt ritmusa lüktet. Ő az, aki meghatározott ellenszolgáltatásokért (pénzért, ajándékokért) alanya, tárgya, eszköze a vesztesek és nyertesek önkeresésének. A bárki által, bárhol megkapható identitás. És amikor úgy tűnik, hogy ez és ennyi az, amit Gajz és Csilliz egymással versengve magának akar, akkor derül ki, miféle szakadék szélén egyensúlyoz mindenki. Mennyire esélytelenek és elveszettek mindannyian.

A Hódy családot Recskre internálják, kálváriájuk azonban nem ott ér véget, ahol a többi internálté, mert Klárának épp karácsonyeste születik testvére. A családi szentség és égi jel ebben a táborban nem kívánt: kíméletből, félelemből és rettegésből Batáné, táborparancsnok elengedi (elkergeti) őket. A száműzöttek a kislánnyal és a karácsonyi fiúval vadon élnek, amíg élnek. Hódy Ernőke csakhamar elhal, nincs megváltás. Az éhezés és a kiszolgáltatottság miatt a szent család hátramaradt tagjai mindegyikében felmerül a vágy: kiássák és megeszik az eltemetett csecsemőt.

Csaplár végigviszi a problémát: meddig mehet el a kisajátításra, megalázásra, az uralkodásra és engedelmessegre, az irányításra épülő rendszer? Eljut addig a kérdésig, amit Leo Strauss vet fel: a mi nyugati (kelet-európai) kultúránk eljuthat-e a saját totális felszámolásáig, lehet-e belőle kannibalizmus? Hódy Klára a vágyott nő, a szent család életben maradt gyermeke, az áldozat, az átnevelt, potenciális kannibál.

Az Edd meg a barátodat! a kannibalizmus beteljesedés-története: a csecsemőevés a Rákosi-korszakban csak kényszerítő körülmények, az éhség, a fájdalom és az örület hatására, ötletként merül fel, de nem következik be. Másodszor azonban, ahogy a diktatúra előrehalad, cizellálttá válik, és immár nemcsak a veszteseket, a páriákat, az ellenségeket, de a nyerteseket is, a legelterjedtebb populációt is eléri: nincs megállás. A regény végén nincs külső, csak belső kényszer. Csilliz Lajos, a naggyá nőtt Lilik,

valóban eszik riválisa, Gajz András nem mosolygó feléből. Csaplár válasza Leo Strauss kérdésére egyértelmű igen. Hogy lehetséges a lehetetlen? Az Edd meg a barátodat! erre a kérdésre adott válasz.

„Szerelem nincs, mint ahogy gyümölcs sincs, csak alma, körte, szilva, barack, meggy, szeder, ribizli, szamóca, áfonya, naspolya, citrom” – Csaplár szinte szó szerint fordítja meg a platóni idea példázatát. Szerelemfilozófia – írja erről Németh Gábor a Jelenkor hasábjain. Azt gondolom, hogy mindez nemcsak szerelemfilozófia. Esettanulmány arról, mi történik a kultúrával, ha elveszti önnön struktúráit, fogalmait, korlátait és viszonypontjait. Ha az ember megtörik, és megtöretik.

Kategória: Téka

Denumire autor: Parászka Boróka

Látó Szépirodalmi Folyóirat